

*До разової Спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, кандидата юридичних наук, доцента
Федчун Наталії Олександрівни
на дисертацію **Григорчак Діани Володимирівни**
на тему: **«Торгівля людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в
Україні: кримінологічна характеристика»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Торгівля людьми становить надзвичайно серйозну гуманітарну, економічну та міграційну проблему, так само, як і проблему транснаціональної злочинності. Тим більш є однією з найжорстокіших форм порушення основних прав і свобод людини. Незалежно від виду експлуатаційної мети, торгівля людьми має тяжкі, а часом фатальні наслідки для постраждалих осіб. Торгівля людьми постійно еволюціонує услід за прагненнями злочинців отримати щонайвищі прибутки від експлуатації постраждалих та протистояти зусиллям правоохоронних органів з протидії їхній злочинній діяльності.

В умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення РФ на територію України кримінологічні ознаки торгівлі людьми зазнали суттєвої трансформації, а відтак, формування нової кримінологічної характеристики торгівлі людьми потребує адаптації правозастосовних механізмів, посилення міжнародного співробітництва та розроблення заходів протидії в умовах воєнного часу.

Відтак, тема дослідження має важливе теоретичне, прикладне та соціальне значення, а її розробка відповідає потребам кримінологічної політики України в умовах європейської інтеграції та захисту прав людини в умовах воєнного часу.

Наукова обґрунтованість представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень. Метою даного дисертаційного дослідження є кримінологічна характеристика злочинів у виді торгівлі людьми, вивчення осіб та аналіз основних заходів протидії цим злочинам в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувались такі завдання: 1) охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до вивчення торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні; 2) розкрити історичні та соціальні передумови криміналізації торгівлі людьми; 3) здійснити кримінологічну характеристику кількісних та якісних показників

торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні; 4) надати кримінологічну характеристику особистості особи, яка вчиняє злочини у виді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні; 5) охарактеризувати особливості детермінації торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні; 6) дослідити торгівлю людьми як транснаціональну злочинну діяльність; 7) проаналізувати законодавче регулювання та суб'єктів протидії торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні; 8) дослідити міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми під час збройних конфліктів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним кримінологічним дослідженням торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні.

За результатами дисертаційного дослідження отримано наступні результати, які володіють науковою новизною:

вперше:

- здійснено комплексний кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів у виді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні, та встановлено характерні особливості, до яких віднесено хвилеподібну динаміку у період 2014-2021 рр. та тенденцію зменшення офіційно зареєстрованих випадків торгівлі людьми з 2022 року через високий рівень латентності, часткову окупацію частини території України, масову еміграцію громадян за межі України;

- апробовано концепцію криміналізації держави в умовах збройної агресії РФ, в результаті чого встановлено, що державні інституції держави-окупанта та/або їхні офіційні представники безпосередньо залучені до вчинення злочинної діяльності та/або сприяють їй, стаючи частиною політичного режиму, який використовує інструменти державної влади для організації й підтримки системної злочинної практики (зокрема, йдеться про системну експлуатацію українських громадян, включаючи примусову депортацію до РФ або на підконтрольні їй території, примусову працю, залучення до військової служби та виконання допоміжних робіт на користь держави-агресора);

- аргументовано необхідність удосконалення кримінального законодавства в сфері протидії торгівлі людьми шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вчинення торгівлі людьми в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема запропоновано доповнити ч. 3 ст. 149 КК України кваліфікуючою ознакою – «вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану»;

- розроблено систему заходів протидії торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних, правових, морально-психологічних та організаційно-управлінських факторів, що детермінують її, що передбачає інтеграцію сучасних цифрових інструментів у систему протидії торгівлі людьми та посилення кібербезпеки (здійснення кібермоніторингу; встановлення алгоритмів штучного інтелекту (AI) для автоматичного виявлення ключових

слів і поведінкових патернів у відкритому інтернет-просторі, які вказують на потенційне вербування; здійснення моніторингу криптовалютних транзакцій шляхом взаємодії з криптобіржами, блокчейн-аналітиками та запровадженням процедур фінансового моніторингу ризикових операцій; проведення інформаційних кампаній у соціальних мережах тощо.

вдосконалено:

- теоретичні положення щодо виокремлення класифікаційних критеріїв до підходів визначення поняття «торгівля людьми» за економіко-правовою сутністю торгівлі людьми, за роллю мети експлуатації, за об'єктом кримінально-правової охорони;

- наукові погляди щодо кримінологічної характеристики особистості осіб, що вчиняють злочини у виді торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні;

- наукові напрацювання щодо факторів, які детермінують торгівлю людьми, з їх поділом на такі основні групи: суспільно-політичні фактори, соціально-економічні фактори, правові фактори, морально-психологічні та організаційно-управлінські фактори. Обґрунтовано, що стрімкі зміни в українському суспільстві, початок військового конфлікту в Україні в 2014 році та повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року є тими факторами, що впливають на розповсюдження та видозмінення торгівлі людьми.

- наукові погляди щодо визначення поняття міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми та виокремлення його специфічних характерних ознак в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні.

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо соціальних передумов криміналізації торгівлі людьми. Обґрунтовано, що наявність кримінальної відповідальності за вчинення торгівлі людьми є необхідним елементом кримінально-правової політики та зумовлена соціальними цінностями суспільства та міжнародними зобов'язаннями;

- наукові положення щодо механізму вчинення торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні, який є більш технологічним, організованим і латентним, та якому притаманно: зміщення акценту на вразливі категорії населення; удосконалення способів вербування шляхом цифровізації процесу; зміна географії та маршрутів переміщення жертв торгівлі людьми, зокрема активізація експлуатації на окупованих територіях, використання нових напрямків переміщення жертв через неконтрольовані пункти пропуску та тимчасово окуповані території; виникнення нових форм експлуатації.

- теоретичні положення щодо механізму індивідуальної злочинної поведінки торгівців людьми, що формується під впливом комплексу внутрішніх (особистісні риси, моральні орієнтири, рівень правової свідомості та психологічні особливості, які можуть визначати схильність до порушення закону тощо) та зовнішніх факторів (фінансові труднощі, соціальна ізоляція,

відсутність перспектив працевлаштування або кар'єрного зростання, а також вплив кримінального середовища тощо), що взаємодіють у процесі прийняття рішень злочинцем. Аргументується, що в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні зазначені фактори посилюються впливом стресогенних обставин, розмиванням меж соціального контролю, девальвацією морально-правових орієнтирів, що створює сприятливе середовище для криміногенної деформації особистості та підвищення готовності до вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;

- наукові доробки щодо розуміння торгівлі людьми як транснаціональної злочинної діяльності та виокремлення сучасних форм і ознак цього явища в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні (зокрема, поєднання традиційних та цифрових методів вербування, переміщення і контролю жертв, що виявляється у використанні анонімних онлайн-платформ, соціальних мереж, криптовалютних транзакцій для фінансування злочинної діяльності).

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (167 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, з них основний текст – 210 сторінок, 5 додатків розміщені на 27 сторінках.

Дисертаційне дослідження характеризується продуманим планом та змістом, науковістю та прикладною цінністю, вичерпними висновками.

Перший розділ «Кримінологічні основи криміналізації торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану» містить два підрозділи та присвячений теоретико-методологічним основам вивчення торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні, а також історичним та соціальним передумовам криміналізації торгівлі людьми.

Другий розділ «Торгівля людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження» складається з чотирьох підрозділів, в яких здійснюється кримінологічний аналіз торгівлі людьми в Україні, зокрема, дослідження кількісних і якісних показників у зазначеного сегменту злочинності у період з 2014 по 2024 роки, особистісних характеристик осіб, які вчиняють такі злочини, а також специфіки їх детермінації в умовах гібридної війни та воєнного стану.

Третій розділ «Особливості протидії торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні» складається з двох підрозділів та досліджує особливості національного законодавчого регулювання та суб'єктів протидії торгівлі людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану і ключовий інструмент у протидії торгівлі людьми – міжнародне співробітництво.

У **Висновках** викладені основні результати дисертаційного дослідження у вигляді підсумкових суджень. Аналіз висновків роботи свідчить, що вони є самостійним здобутком автора, повністю кореспондуються із системою поставлених у дослідженні завдань та відображають досягнення мети дисертаційного дослідження.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам і стандартам.

Основні результати, що викладені у дисертаційному дослідженні, належним чином відображені у наукових працях. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у дев'ятих наукових публікаціях, у тому числі в чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, у одній статті, опублікованій у зарубіжному науковому виданні, а також чотирьох тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки можуть бути використані в: 1) науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень кримінологічних аспектів торгівлі людьми; 2) правотворчій діяльності – для вдосконалення кримінально-правової відповідальності за злочини у виді торгівлі людьми; 3) правозастосовній діяльності – для вироблення заходів протидії торгівлі людьми в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення РФ на територію України; 4) навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінологія», «Права людини в сфері кримінальної юстиції», «Детермінація злочинності в Україні» та інших навчальних курсів, пов'язаних з тематикою торгівлі людьми, при підготовці навчальних матеріалів (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 15.05.2025р.).

Дотримання принципів академічної доброчесності.

У дисертаційному дослідженні та/або наукових публікаціях здобувача Григорчак Д.В. НЕ виявлено текстових запозичень без посилання на першоджерело, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності. Академічний текст можна є авторською оригінальною доробкою у важливій для кримінологічної науки, кримінально-правової доктрини та правозастосовної діяльності сфері – протидії злочинності в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні, зокрема торгівлі людьми.

Щодо відсутності реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача та/або його наукового керівника. Я, Федчун Наталія Олександрівна, підтверджую, що не маю реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача ГРИГОРЧАК Діани Володимирівни та її наукового керівника Дикого Олега Вікторовича та не є їх близькою особою.

Відзначаючи в цілому високий науковий рівень дисертаційного дослідження, його структурно-логічну побудову, наукову новизну, ***робота містить низку дискусійних питань та положень, що потребують додаткової аргументації, а саме:***

1) Автор зазначає, що: «... основний предмет нашого вивчення пов'язаний саме з кримінологічним дослідженням злочину, передбаченого статтею 149 КК України» (п.1.1; С.48). Однак, з кримінологічної точки зору торгівля людьми є складним багатоаспектним соціально-правовим явищем, що характеризується комплексом злочинів та інших правопорушень (безпосередньо торгівля людьми; використання рабської праці; сексуальна експлуатація; залучення та примус до проституції; примус до праці;

викрадення та незаконне утримання людей; діяльність із незаконного перетину державних кордонів; підробка документів тощо) та детермінаційними зв'язками. Зазначене потребує роз'яснення та аргументації.

2. У роботі зазначається, що торгівля людьми характеризується високим рівнем латентності, але при цьому поза увагою залишилась проблема латентності торгівлі людьми як фактору «живучості» даного явища, значення у детермінаційних процесах.

3. Оскільки торгівля людьми є як причиною, так і наслідком порушень прав людини, ефективність заходів запобігання торгівлі людьми, переслідування й покарання злочинців суттєво сприяє захисту прав людей – жертв торгівлі людьми. Таким чином, важливо забезпечити інтеграцію правозахисної перспективи в аналіз явища торгівлі людьми та в розроблення ефективних заходів протидії. Відтак, з точки зору практичної цінності дослідження, доцільним видається більш детальний розгляд «віктимного боку» торгівлі людьми, а саме особистості жертви від торгівлі людьми, що є одним із ключових елементів, що накладає відбиток на механізм злочинної поведінки.

Проте вказане не впливає на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження, належний рівень виконання та якість виконаної роботи, а питання мають дискусійний, доповнюючий характер.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Таким чином, на думку рецензента, дисертаційне дослідження ГРИГОРЧАК Діани Володимирівни **«Торгівля людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні: кримінологічна характеристика»** є комплексною, цілісною, оригінальною та завершеною кваліфікаційною науковою працею, яке відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), а її автор на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензент:

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Наталія ФЕДЧУН